

Gyarmati János

AMI A MASZK MÖGÖTT REJTŐZIK

Aztek kori maszk a Néprajzi Múzeum gyűjteményében
(Néprajzi Múzeum©2022)

1973-ban a budapesti Néprajzi Múzeum egy igen ritka és kivételes minőségű mexikói mozaikmaszkot cserélt egy amerikai magángyűjtővel. A cserére a múzeum (akkori) újabb, Kossuth téri épületébe történő költözése adott alkalmat, amikor is egy új állandó kiállítás készült, s ahhoz szükségesnek mutatkozott a múzeum akkor meglévő amerikai régészeti gyűjteményének kiegészítése.

A Néprajzi Múzeum egykori Kossuth téri épülete
(Néprajzi Múzeum©2022)

A maszk ma a Néprajzi Múzeum frissen megnyílt új épületének állandó kiállításában, a Zoom című rész kiemelt tárgyaként tekinthető meg.

Az 1973 és 1980 között lebonyolított cseresorozat eredményeképpen múzeumba került több mint száz amerikai régészeti lelet között volt néhány kiemelkedő darab, s ezek közé tartozott a szóban forgó maszk is, ami azonban minden származási és használati adatot nélkülözött, sőt, az idők során még az eredetisége is megkérdőjeleződött. Ezért is volt kulcsfontosságú, hogy különféle természettudományos vizsgálatok, illetve muzeológiai kutatások történjenek annak érdekében, hogy tisztázzuk a tárgy eredetiségét, megismerjük a hozzá felhasznált nyersanyagokat,

A Néprajzi Múzeum új épülete
(Néprajzi Múzeum©2022)

A Zoom című kiállítás az új Néprajzi Múzeumban
(Néprajzi Múzeum©2022)

A maszk természettudományos vizsgálatait az alábbi szakemberek végezték: Kasztovszky Zsolt, Maróti Boglárka, Mihály Judith, Szilágyi Veronika (Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Energiatudományi, illetve Természettudományi Kutatóközpont), Dönczö Boglárka, Szikszai Zita (ATOMKI Örökségtudományi Laboratórium), Aradi László (ELTE Litoszféra Fluidum Kutató Laboratórium), Gerald Koch (Thünen-Institut für Holzforschung, Hamburg), Zsámbéki Anna (Nemzeti Múzeum Országos Restaurátor és Restaurátorképző Központ). A mintavételekért Györök Natáliának (Néprajzi Múzeum), a fotók elkészítéséért Garai Editnek (Néprajzi Múzeum) és Nyíri Gábornak (Nemzeti Múzeum Országos Restaurátor és Restaurátorképző Központ) tartozunk köszönettel!

s többet megtudjunk a származási helyéről, kulturális kontextusáról, valamint arról, hogy milyen leletegyüttes részét képezhette.

Az első lépést az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Energiatudományi Központjában, valamint ugyanezen hálózat Természettudományi Kutatóközpontjában, a debreceni ATOMKI Örökségtudományi Laboratóriumában, az ELTE Litoszféra Fluidum Kutató Laboratóriumában, az Országos Restaurátor és Restaurátorképző Központban, a hamburgi Thünen-Institut für Holzforschungban és a poznani Radiokarbon Laboratóriumában végzett anyagvizsgálatok jelentették.

Ezek eredményeként kiderült, hogy a maszk a 15–16. század fordulóján, a Mexikóban is őshonos égerfából faragott alapra készült, és arra a hasonló maszkokkal megegyező módon fenyőgyantával rögzítették a mozaikborítást. Ezzel egyértelműen bizonyítást nyert, hogy eredeti, azték kori tárgyról van szó. A ragasztóanyag tekintetében érdekes eredményt hozott a tárgy UV-lumineszcens eljárással történő fotózása, ugyanis míg az elülső oldalon nem nyújtott értékelhető információt, a hátoldalon, a tárgy két törésének vonalában látható markáns elszíneződés ragasztóanyag használatára utalt. Mivel a spanyol hódítás előtti Mexikóban nem voltak olyan nagytestű háziállatok, amelyek csontjaiból enyvet lehetett volna kinyerni, a maszk töréseinek javítása csak utólagosan történhetett,

A vizsgált maszk részlete (Néprajzi Múzeum©2022)

és az enyv nyomainak hiánya a tárgy elülső oldalán azt jelzi, hogy ott nem történt későbbi beavatkozás, ami közvetett módon ugyancsak megerősítette a maszk prekolumbián eredetét.

A hátlap vizsgálata után következett az elülső oldal díszítőelemeinek anyagvizsgálata. A maszkot borító különféle berakások kémiai összetétele és a színezékek anyagának vizsgálata céljából úgynevezett roncsolásmentes kézi és laboratóriumi XRF és Raman mérések történtek

A mintavétel folyamata (Néprajzi Múzeum©2022)

a tárgy több mint 40 pontján, valamint nagy felbontású pásztázó elektronmikroszkóp (3D digital microscope, SEM) felvételek készültek. [Az XRF (azaz röntgen fluoreszcencia spektroszkópia (X-ray fluorescence spectroscopy = XRF) és a Raman elemanalitikai vizsgálati módszerek, segítségével a tárgyak roncsolása nélkül lehet megállapítani a tárgyak elemösszetételét – a szerk.]

Ezek a vizsgálatok egyértelműen azt bizonyították, hogy a maszkot borító zöld-kékeszöld szemcsék türkizből készültek, és azok magas cink- (Zn) és csekély vas- (Fe) tartalma rokonságot mutat az Azték Birodalom fővárosában feltárt főtemplom, az ún. Templo Mayor türkizleleteivel. A türkizberakásokat szegélyező, világos színű lemezekből álló borítás alabástromból, agyagkőből és egy ma még pontosan nem meghatározható anyagból készült.

A maszk XRF-vizsgálata (Néprajzi Múzeum©2022)

Az Azték Birodalom fővárosában feltárt főtemplom, az ún. Templo Mayor

A vörösre színezett területek környezetüknél sokszorosan magasabb vastartalmú arra utalt, hogy színezőanyagként vasban gazdag földfestéket használtak, a szemöldökeket pedig a Mexikói-öböl partján évezredek óta használt bitumennel kenték be. A homlok két oldalán látható köröket, a hasonló tárgyakból kiindulva, mára már elveszett ezüstkorongokkal fedték le vagy ugyancsak türkizborítással ellátott kis „szarvacskákat” rögzítettek oda.

A maszk származási helyének, kulturális összefüggéseinek felderítését a legutóbbi évek muzeológiai kutatásai tették lehetővé, annak köszönhetően hogy az 1960–1970-es évek fordulóján három műkereskedő jóvoltából mexikói maszkok újabb hulláma érte el a nyugati múzeumokat. Az egyik műkereskedő 1971-ben mintegy 45, többségében töredékes maszkot ajándékozott a washingtoni National Museum of the American Indiannek. A múzeum igazgatójával folytatott levelezésből derült ki, hogy a tárgyak 1967-ben és 1968-ban abban a Tehuacán városa közelében található barlangban végrehajtott rablóásatásokból származnak, ahol a Tehuacán-völgyi kutatóprogram ásatásai is zajlottak 1961-től több mint egy évtizeden át. A program célja a mexikói termelőgazdálkodás, minde- nek előtt a kukoricatermesztés kezde-

teinek felderítése volt, amire különösen kedvezőnek bizonyultak a száraz Puebla-völgy védett barlangjai, melyekben Kr. e. 7000-ig visszanyúló rétegsorokat tudtak feltárni. A projekt résztvevői összesen mintegy kéttucatnyi olyan lelőhelyet azonosítottak, ahol valamilyen korábban fosztogatás történt, de olyan esetet is említettek, amikor saját kutatásaik idején történt fosztogatás az egyik barlangban.

Az 1966 és 1978 közötti bő egy évtizedben két másik műkereskedőtől – akikkel a Néprajzi Múzeum is lebonyolította említett cseresorozatát – több hasonló leletgyűttes került mintegy féltucatnyi európai és amerikai múzeumba a szóban forgó vidékről. Ugyan ezek is rablóásatásból származó leletek voltak, de a tárgyakat kísérő dokumentumok szerint ugyanarról a vidékről származtak, ahonnan a Washingtonba került leletek. További előnyük volt, hogy több esetben nem csupán magában álló tárgyként kerültek múzeumba, hanem olyan leletgyűttes részeként, ami lehetővé tette a kulturális összefüggéseik legalább részbeni feltárását.

A Tehuacáni Régészeti Zóna

Az amatéra (kéregpapírra) írt úgynevezett *Huexotzinco*-kódex egy lapja

A Néprajzi Múzeum maszkja szempontjából különösen az a leletegyüttes fontos, amelyet a maszkot a múzeummal elcserélő amerikai műkereskedő adott el 1966-ban a Kansas City-beli The Nelson-Atkins Museum of Artnak és a washingtoni The Textile Museumnak. A „mixtec sír leletei” között négy maszk, illetve maszktöredék, valamint a maszkok szemüregének lezárására szolgáló szemfedők, mozaikborítású fülkorongok és falapok, kőgyöngyök, koponyák, szandálok, agyagedények, kosarak, gyékényszőnyegek, kötélrészletek, valamint olyan nádból készült vázak voltak, amelyekre a Mexikóban széles körben használatos *amatérből*, fakéregpapírból, rostból esetleg gyapotszövetből készült lapokat feszítettek ki. Ilyen, fekete és vörös festéssel ellátott kéregpapírdarabok ugyancsak előfordultak a leletek között. Ez utóbbi darabok több spanyol hódítás körüli időkből készült kódexből is visszaköszönnek. Az ezekben található színes rajzok olyan isteneket vagy szertartások során isteneket alakító személyeket ábrázolnak, akik ruházatuk részeként hasonló festett motívumokkal ellátott, vázra erősített *amatedíszeket* viselnek. A leletegyüttesben talált darabok tehát ilyen szertartási viseletek részei lehettek. Az együttesekhez tartozó kosarak, gyékények és kötelek pedig az úgynevezett halotti vagy áldozati csomagok kialakítására szolgálhattak, ezekben helyezhették el az elhunytakat avagy az isteneknek szánt ajándékokat, melléjük helyezve a leletegyüttesekhez tartozó további tárgyakat, majd az egész csomagot barlangokban rejthették el, ahogy egyes esetekben a múzeumi dokumentációban származási helyként fel is tüntették azokat. Az egyes múzeumokba került leletek alapján az is kikövetkeztethető volt, hogy a műkereskedők a legjobb darabokat – így a Néprajzi Múzeum maszkját is – különválasztva adták el vagy cserélték el, míg a maradékot más múzeumoknak értékesítették.

Az itt bemutatott természettudományi és muzeológiai kutatások jól példázzák, hogy még egy minden adatot nélkülöző múzeumi tárgy előéletének rekonstruálása sem reménytelen, bár mindig maradnak nyitott kérdések. Jelen esetben az, hogy a maszkhoz szükséges türkizt honnan szerezték be, továbbá hol készíthették magát a tárgyat. Az előbbi kérdés megválaszolására további, ólom- és stronciumizotóp-vizsgálatok szükségesek, részben a maszkról leválasztott szemcséken, részben számos ismert nyersanyagforrásból származó mintán, ugyanis az Amerikai Egyesült Államok délnyugati vidékein több tucat türkiz-előfordulás is ismert, de létezik néhány Mexikó északnyugati vidékein is. A korábban általánosan elfogadott nézet szerint a prekolumbián Mexikóban felhasznált türkizhez kivétel nélkül a távoli észak-amerikai lelőhelyekkel folytatott kereskedelem révén juthattak, ma már azonban mindenképpen számolni a mexikói forrásokkal is. Annak eldöntésére, hogy egy konkrét tárgy honnan (akár különböző helyekről) származó nyersanyagból készült, szükség van a tárgy és a lelőhelyekről vett minták izotópos vizsgálatára is. Hasonló a helyzet a készítés helyének megállapítását illetően is. A készítéshez használt eszközök anyagát és jellegét meghatározó, nagy felbontású fotókon végzett mérések alapján jelenleg három különböző műhelykörzet azonosítható Északnyugat-Mexikóban, a hajdani azték fővárosban és krónikákból is türkizfeldolgozó vidékként ismert mistékek lakta területen. Reményeink szerint a Néprajzi Múzeum maszkjának további vizsgálatai fényt derítenek majd ezekre a kérdésekre is!

